

ISSN-2277-4491

VIBGYOR

Bi-annual Multi Disciplinary Research Journal
Special Issue : April 2018

VIBGYOR

Bi-annual Multidisciplinary Research Journal
SPECIAL ISSUE - APRIL 2018

The VIBGYOR, a plethora of gem studded writings by eminent scholars from across the globe would genuinely usher a new vigour among the intellectuals in the world. The National and International luminaries in the Editorial Board would synchronize the views penned by renowned scholars from far and wide for publication. The biannual Multi-disciplinary Research Journal extends its canvas to all qualitative writings.

Editor In Chief

DR. JOBI GEORGE

Principal

Bhiwapur Mahavidyalaya, Bhiwapur

Editor

DR. SUNIL SHINDE

Associate. Prof. & Head

Dept. of Economics

Bhiwapur Mahavidyalaya, Bhiwapur

Published By

Research Journal Publication Committee

Bhiwapur Mahavidyala, Bhiwapur

Accredited with Grade B (CGPA-2.54) by NAAC, Bengaluru

Dist. Nagpur - 441201(M.S.) India

Ph. : No. 07106-232349, 9423602502, 9422829240

E-mail : vibgyorbmv@yahoo.in

Website : www.bgm.ac.in

■ **VIBGYOR**

Bi-annual Multidisciplinary Research Journal
Special Issue - April 2018

- Published By
Research Journal Publication Committee
Bhiwapur Mahavidyala, Bhiwapur
Dist. Nagpur - 441201(M.S.) India
Ph. : No. 07106-232349, 9423602502, 9422829240
E-mail : vibgyorbmv@yahoo.in
Website : www.bgm.ac.in

- **UGC Approved List of Journals**
Journal No. 46447

- **ISSN-2277-4491**

- **Special Issue : April 2018**

- **© Author**

Copyright © All rights are reserved. No part of this publication may be reproduced, stored in a retrieval system or transmitted in any form or by any means electronic, mechanical, photocopying, recording or otherwise without prior permission of the Editor.

The papers included in this publication have been directly reproduced, with minimum editorial intervention, from the files sent by the respective authors. Opinions expressed in the research papers are those of contributors and do not necessarily match the views of Research Journal Committee of the college. The Publisher or Editorial Board is not responsible for any information contained therein.

- **Type Setting**
Scan Dot Computer,
Mahal, Nagpur Mobile : 9822565782
E-Mail : aakar100@gmail.com

अनुक्रमणिका

१. THE STATUS OF ENGLISH AS A LINK LANGUAGE IN INDIA TODAY: A REVIEW	Dr. Jobi George 7
2. Identity and Multiculturalism in Zadie Smith's, 'White Teeth'	Dr. Vinita S Virgandham 12
3. Identity, Displacement, and Resilience: Amitav Ghosh's Portrayal of the Colonial Experience	Dr. Raheel Quraishi 18
4. A study on Patent awareness among faculties of Engineering Colleges	Rajasree O.P., Mangala A. Hirwade, 22 Sunilkumar U.T.
5. An Overview of Indian Government Policies in the Agricultural Sector and Farmers' Suicides	Dr. Mangesh Kadu 29
6. Physical Fitness: The need of the Era	Asst. Prof. Aditya Sarwe 35
७. द्रारिद्र्य निमुर्लन आणि सरकारच्या कल्याणकारी योजना : एक दृष्टीक्षेप	प्रा. डॉ. सुनिल शिंदे ३७
८. महाराष्ट्रातील तमाशा : एक लोकनाट्य	प्रा. डॉ. मधुकर वि. नंदनवार ४१
९. मानवाधिकार और बुद्ध तत्वज्ञान	प्रा. डॉ. मोतीराज चव्हाण ४६
१०. नागपुर शहरातील औद्योगिक विकासासाठी कामगारांचे अध्ययन : एक अभ्यास	प्रा. डॉ. राजेश बहुरुपी ५०
११. आधुनिक काळात मूल्यशिक्षण व्यवसायाची खरी गरज	प्रा. डॉ. अनिता महावादीवार ५३
१२. धम्मपालनाची मानवी दृष्टिकोनातून वर्तमान उपयोगिता	सहा. प्रा. सोमेश्वर विनोदराव वासेकर, सहा. प्रा. भिमादेवी महादेव डांगे ५७

धम्मपालनाची मानवी दृष्टिकोनातून वर्तमान उपयोगिता

□ सहा. प्रा. सोमेश्वर विनोदराव वासेकर
भिवापूर महाविद्यालय , भिवापूर
□ सहा. प्रा.भिमादेवी महादेव डांगे
डॉ. आंबेडकर कॉलेज ऑफ आर्ट्स , कॉमर्स व
सायन्स , ब्रम्हपुरी

प्रस्तावना :

मानवाच्या उत्पत्ती पासून विचार केला तर सर्वप्रथम एक कीटक त्यापासून उत्तरोत्तर प्रगती होत मनुष्य समाज निर्माण झाला. मानवाच्या जडणघडणीचा आणि त्याच्या सामाजिक, सांस्कृतिक, राजनैतिक, आर्थिक, कौटुंबिक, सांस्कृतिक अशा विविध पैलूंचा विकास होत गेला. त्याच्या या विकासासोबतच काही चांगल्या आणि काही वाईट गोष्टींचा संचय होऊन आज मनुष्य समाज एका सुसंस्कृत समाजाला प्राप्त झाला.

सुसंस्कृत समाजाच्या निर्मितीकरिता शिक्षण हा अतिशय महत्त्वपूर्ण घटक आहे. मानवी समाजाचा इतिहास लक्षात घेता असे लक्षात येते की पौराणिक कथा, कादंबऱ्या, नाटक, ब्राह्मणी ग्रंथसंपदा उपनिषद, वेद ,पुराण या सर्व साहित्यांचा अभ्यास केला तरी सुद्धा कुठेतरी प्रगत आणि अप्रगत असे द्वंद्व समाज आपणास बघावयास मिळतात. प्रमाधी आणि अप्रमाधी अशा समाज व्यवस्थेचा जेव्हा आपण विचार करतो तेव्हा मानवाच्या प्रगतीकरिता सद् धम्म किती आवश्यक आहे हे लक्षात येते. प्रत्येक समाज व्यवस्थेमध्ये दोन गट पडलेले प्रकर्षाने जाणवतात. प्राचीन भारतीय साहित्यांच्या अभ्यासावरून हे सिद्ध होते की समाजामध्ये सामाजिक-आर्थिक विषमता होती. समाजामध्ये शोषक आणि शोषित वर्ग होता. जमीनदार आणि मजदूर वर्ग होता वर्णव्यवस्था जातीव्यवस्था ह्या कार्यरत होत्या. ब्राह्मण पुरोहित वर्ग राजसत्तेने धर्मसत्तेने लाभान्वित होते. त्यामुळे बहुसंख्यांक लोक आपल्या हक्क आणि अधिकारांपासून वंचितच होते. शिक्षणाचा अधिकार सर्वाना नसल्यामुळे मुठभर लोकांच्या हातामध्ये सर्व सत्ता एकवटली होती आणि या सत्तेच्या नायनाटा करिताच बुद्ध निर्माण झाले. एखादा सजीव जन्माला येणे आणि मृत्यू पावणे ही नैसर्गिक क्रिया आहे. परंतु बुद्धत्व प्राप्त करणे हे व्यक्तीची चिकाटी ध्यान साधना यावर अवलंबून आहे.

धम्मपालनाची वर्तमान उपयोगिता :

शाक्य आणि कोलिय यांच्या रोहिणी नदीच्या पाणी वाटपाच्या भांडणावरून सिद्धार्थ यांच्या मनावर खूप परिणाम झाला आणि त्यांनी गृहत्याग करून ध्यान साधना केल्यानंतर दिव्य ज्ञानाला प्राप्त केले. या दिव्यदानाच्या प्राप्तीनंतर सिद्धार्थ गौतमाचे तथागत गौतम बुद्ध झाले. पाण्यासाठी तडफडणाऱ्या मनुष्यांकरिता सिद्धार्थला शस्त्र धारण करणे हे मान्य नव्हते. या सर्व गोष्टींचा त्याच्या मनावर परिणाम होऊन जणू एखादी मासोळी पाण्यातून काढून जमिनीवर फेकल्यानंतर जशी तडफडते त्याचप्रमाणे सिद्धार्थ मनुष्याच्या उत्क्रांतीसाठी धडपडू लागला. कारण मारामारी युद्धासाठी सर्वत्र बिकट परिस्थिती बघून त्याच्या मनात भय उत्पन्न झाले आणि मनुष्याच्या प्रगती करिता त्यांनी नव्या धम्माचा स्वीकार केला. शोध लावला. आज पृथ्वीतला वरती जे काही नवनवीन साहित्य आपणास वाचावयास मिळतात ते साहित्य नैतिकतेने तुडुंब भरलेले आहे. अक्षर ओळख ही मनुष्य समाजाने लावलेला अतिशय महत्त्वपूर्ण शोध आहे तथागतांचे जे काही विचार जो काही धम्मोपदेश आहे ते तीपटक साहित्य या नावाने ओळखल्या जाते. सुत्त, विनय आणि अभिधम्म या तिन्ही पीटकांमध्ये बुद्धाचे तत्त्वज्ञान समाविष्ट आहे.

न हि वेरेन वेरानि सम्मन्तीध कुदाचनं!

अवेरेन च सम्मन्ती एस धम्मो सनतनो!!

अर्थात वैराने वैर कधीही शांत होत नाही तर अवैरानेच वैर शांत होते हाच जगाचा सनातन नियम आहे. तथागतांच्या या मैत्री युक्त भावनेलाच जगाला आणि विश्वाला जिंकले आहे म्हणून एक कवी म्हणतो ज्याने प्रेमाने जिंकले जगा वीर असा गौतम आहे. ज्याचे अस्तित्व राहिल सदा वीर असा गौतम आहे...

धम्मपालनाच्या बाबी :

पटीच्चसमुप्पादो

समाज, स्वास्थ्य आणि सुव्यवस्था कायम राहण्याकरिता

मनुष्य समाजाला धम्म अतिशय आवश्यक आहे. धम्माचे ज्ञान असणे आणि त्या ज्ञानाचा अंगीकार करून नवीन समाज निर्माण करणे जेणेकरून एका सुदृढ समाजाची निर्मिती होऊ शकणार. एखादी घटना घडण्यासाठी केवळ आणि केवळ ती घटना घडल्यानंतर त्याचे परिणाम काय होणार याचाच विचार केला जातो परंतु बुद्धांच्या मते एखादी घटना घडण्यामागे काही कारणे असतात. चांगले परिणाम तेव्हाच येऊ शकतात जेव्हा व्यक्ती चांगला विचार करून कृती करू शकेल आणि वाईट परिणाम तेव्हाच येतात जेव्हा व्यक्ती वाईट विचारांनी वाईट कृती अंगीकारतो. अप्रमादावरती प्रमाद हावी होतो तेव्हाच समाज वाईट दिशेने वाटचाल करू लागतो. अशा घटना घडण्यामागे प्रत्येक गोष्टीला कारण असते या कारणालाच 'पटिच्चसमुत्पाद' अर्थात कार्यकारण भाव असे म्हणतात. हा खऱ्या अर्थाने वैज्ञानिक दृष्टिकोन विकसित करणारा अत्यंत महत्त्वपूर्ण सिद्धांत आहे. यामध्ये कृती घडण्याच्या बारा गोष्टी किंवा कारणे आहेत आणि एखादी कृती न घडण्याच्या बारा कारणे आहेत यालाच अनुलोम-पटिलोम असे म्हटले जाते यामध्ये अविज्ञा पंचया संखार, (अविद्येच्या प्रत्ययाने संस्कार उत्पन्न होता),

संखार पंचया विव्यान (संस्काराच्या प्रत्ययाने विज्ञान उत्पन्न होतात), विव्यान पंचया नामरूप (विज्ञानाच्या प्रत्ययाने नामरूप उत्पन्न होतात),

नामरूप पंचया सळायतनं (नामरूपाच्या प्रत्ययाने सहा आयतन उत्पन्न होतात),

सळायतन पंचया फस्सो (सहा आयतनाच्या प्रत्येकाने स्पर्श उत्पन्न होतो),

फस्सो पंचया वेदना (स्पर्शाच्या आयतनाने वेदना उत्पन्न होतात),

वेदना पंचया तन्हा (वेदनेच्या प्रत्येकाने तृष्णा उत्पन्न होतात.),

तन्हा पंचया उपादानं (तृष्णेच्या प्रत्ययाने उत्पादन स्कंध उत्पन्न होतात.),

उपादानं पंचया भव (उत्पादन स्कंधाच्या प्रत्ययाने भावाची उत्पत्ती होते.),

भव पंचया जाति (भावाच्या प्रत्येकाने जन्माची उत्पत्ती

होते),

जाति पंचया जरा मरणं सोक परिदेव दुक्ख दोमनस्सुपायासा (जातीच्या/ जन्माच्या प्रत्ययामुळे म्हातारपण मृत्यू शोक परिदेव दुःख दर मनस्य पश्चाताप उत्पन्न होतो.)

अशाप्रकारे याचे प्रतिपादन करता येते. याउलट दुःखाचा स्कंध कसा नष्ट होतो याचेही विश्लेषण यामध्ये आहे. मानवाच्या संपूर्ण जीवनाचे सार यामध्ये समाविष्ट आहे. दुःख निर्मिती व दुःख नाश या दोघांचेही विश्लेषण करणारा हा कार्यकारण भाव सिद्धांत आहे.

चत्तारि अरियसच्चानि :

जग हे दुःखमय आहे या विश्वांमध्ये असा कोणीही नाही की, जो दुःखी नाही. दुःख का निर्माण होते? कोणत्या प्रकारचे दुःख होते? कोणामुळे दुःख निर्माण होते? आणि दुःखापासून मुक्तता कशी केली जाऊ शकते? या सर्व गोष्टींना तथागतांनी चार आर्य सत्य यामध्ये समाविष्ट केलेले आहे. चार आर्यसत्य यांना पाली भाषेमध्ये 'चत्तारी अरियसच्चानि' म्हटलेले आहे.

आर्य म्हणजे ज्याचे सर्व पापकारक अकुशल कर्म नष्ट झालेले आहेत. तो आर्य, अशी व्याख्या मज्झिम निकायांमध्ये बघावयास मिळते. जो व्यक्ती पापकर्मापासून दूर गेलेला आहे त्याला आर्य असे म्हणतात. असे विधान अभीधर्मकोषामध्ये सापडते. सोतापन्न, सकदागामी, अनागामी आणि अरहंत अशा चार अवस्थांमधून गेल्यानंतर व्यक्ती बुद्धत्वाला प्राप्त करतो त्या बुद्धत्व प्राप्त व्यक्तीला आणि या चार अवस्था प्राप्त करणाऱ्या व्यक्तीला आर्यजन म्हटल्या जाते तर इतर लोकांना पुथुजन असे म्हटले जाते. सद्धम्मामध्ये शारीरिक मानसिक आणि आध्यात्मिक अशा अनेक अर्थानी दुःख हा शब्द वापरला जातो. व्यथा, भोग, ताप, कष्ट, क्लेश, त्रागा, पीडा, वैफल्य, तारुण्य, अशांतता, असमाधानकारकता, शोषण, चिंता, निराशा इत्यादी अनेक स्वरूपामध्ये दुःखाच्या छटा वापरल्या जातात. महासतीपट्टान सुत्तामध्ये बुद्ध सांगतात की भिक्षुंनो दुःख आर्य सत्य म्हणजे काय जन्म होणे दुःख आहे, म्हातारपण दुःखकारक आहे, मृत्यू दुःखकारक आहे, शोक करणे दुःखकारक आहे, पिडा होणे दुःखकारक आहे, चिंतित होणे दुःखकारक आहे, प्रिय व्यक्तीचा वियोग आणि अप्रिय व्यक्तीचा संयोग सुद्धा दुःखकारक आहे. थोडक्यात सांगावयाचे

झाल्यास पाच उत्पादन स्कंध दुःखकारक आहेत.

महास्थवीर बुद्धघोषांनी विसुध्दीमग्गो या ग्रंथामध्ये दुःखाचे सात प्रकार सांगितले आहेत -

- १ दुःख दुःखता
- २ विपरिणाम दुःख
- ३ संस्कार दुःख
- ४ प्रतिच्छिन्न दुःख
- ५ अप्रतिच्छिन्न दुःख
- ६ पर्याय दुःख
- ७ निष्पर्याय दुःख

दुःख समुदयो

दुःख समुदयो म्हणजे ज्यामुळे दुःख उत्पन्न होते ते कारण किंवा हेतू. दीघनिकायामध्ये महासतीपठाणसूत्त यामध्ये तथागतांनी दुःख समुदाया विषयी विचारले गेल्यानंतर सांगितले की पुन्हा पुन्हा उत्पन्न होणारा लोभ आणि विकाराने युक्त असलेली अनेक विषयांमध्ये रममान होणारी तृष्णा आहे. या तृष्णामुळेच मनुष्य दुःखाचा संचय करत जातो. ही तृष्णा तीन प्रकारची आहे.

काम तृष्णा : काम कृष्णा म्हणजेच सुखोपभोगासाठी निर्माण झालेली लालसा होय. कामवासणा ही अनित्य आहे. अकुशल आहे. तरीसुद्धा संपूर्ण जग काम तृष्णेने पछाडलेले आहे. ज्याप्रमाणे वारा मिळाल्यावर अग्नी अधिकाधिक प्रज्वलित होते त्याचप्रमाणे काम तृष्णा निर्माण झाल्यानंतर तिची पूर्तता केली की ती पुन्हा पुन्हा अधिकाधिक वाढत जाते व त्यामुळे दुःखाचा संचय कायम राहतो.

भवतृष्णा : जगामध्ये पुन्हा पुन्हा जन्म घेण्याची इच्छा म्हणजे भवतृष्णा होय. नामरुपादी स्कंदमध्ये गुरफटल्यानंतर अनित्य गोष्टींना न जाणल्यामुळे सत्व पुन्हा पुन्हा या भवचक्रामध्ये गुरफडत जातो तेव्हा भवतृष्णा ची निर्मिती होते.

विभवतृष्णा : उच्छेददृष्टीचे नाव विभव तृष्णा असे आहे. उच्छेदवाद्यांना नैतिक बंधने नसतात. खा, प्या आणि मजा करा अशा दृष्टिकोनातून ते स्वार्थार्थ बनवतात आणि शेवटी दुःख ओढवून घेतात. जेव्हा ते दुःखाची प्राप्ती करतात तेव्हा त्यांना या जगातून निघून जाण्याची इच्छा निर्माण होते या

तृष्णोला विभवतृष्णा असे म्हणतात.

१. दुःख निरोध

दुःख निरोध म्हणजे दुःखाला रोखणे होय. राग, द्वेष आणि मोह या चित्तक्लेशा पासून स्वतःची मुक्तता करणे म्हणजेच दुःख निरोध होय. शरीर हे घाणीचे साम्राज्य आहे. मन हे चित्त विकारांचे प्रधान केंद्र आहे. शरीर हे क्षणभंगुर आहे. याची सदैव जाणीव ठेवणे आणि चित्ताला संयमित करणे यालाच दुःख निरोध असे म्हणतात. संपूर्ण जग हे अनित्य आहे म्हणून संयमित राहून कायिक, वाचिक आणि मानसिक स्थैर्य कायम ठेवावे. कायिक, वाचिक, मानसिक प्रमाद घडू नये याचे सतत भान ठेवणे म्हणजेच दुःख निरोध होय.

दुःख निरोधगामिनी पटीपदा

दुःख निरोधगामिनी पटीपदा हे चौथे आर्य सत्य आहे. दुःखाचा नाश करून सुखाची प्राप्ती करण्याकरिताचा हा मार्ग आहे. दुःखाला रोखणे आणि संयमित होऊन स्वतःला मार्गस्थ करण्याचा हा मार्ग आहे. व्यक्तीने अतिशय कष्टाचे आणि अतिशय चैनीचे जीवन न जगता मधला मार्ग जगणे म्हणजेच दुःख निरोध गामिनी पटीपदा मार्ग होय. याच मार्गाला मज्जिमापटीपदा असे सुद्धा म्हणतात किंवा मध्यम मार्ग असे सुद्धा म्हटल्या जाते.

चार स्मृतीस्थाने, चार सम्यक प्रधान, चार रूद्धीपाद, पाच इंद्रिय, पाच बल, सात बोध्यांग, आर्य अष्टांगिक मार्ग हे दुःखापासून मुक्तता करण्याकरिता उपयुक्त आहेत.

अरियो अट्ठांगिकोमग्गो

सम्मा दिट्ठी :-

सम्यक दृष्टी असे म्हटले जाते. वास्तविक अनुभवाच्या आधारावर जे पटेल त्याचा स्वीकार करणे यासाठी प्रत्येकाला सम्यक दृष्टीची गरज असते म्हणजेच प्रत्येक व्यक्तीने स्वतंत्र बुद्धी, स्वतंत्र विचार आणि स्वतंत्र मतानुसार जीवन आपण करावे असे तथागतांना अपेक्षित आहे.

सम्मा संकप्पो :-

सम्मासंकल्प असे म्हणतात. मनुष्याच्या मनामध्ये आशा-आकांक्षा, महत्त्वाकांक्षा असतात. त्याची ध्येय, त्याचे उद्देश चांगले असावेत. ते उदात्त आणि उत्तम असावेत ज्यामुळे

उत्तम समाजाची निर्मिती होऊ शकणार. चांगला संकल्प करणे व त्यानुसार जीवन यापन करणे हे दुःख मुक्तीचा एक मार्ग आहे.

निष्कर्ष :

मनुष्याने जीवन जगत असतांना उद्देश हा उदात्त आणि उत्तम असावा. जर मनुष्याने बुद्ध्याच्या तत्वानुसार जीवन जगणे प्रारंभ केले तर येणाऱ्या काळात एक सुसंस्कृत समाज बघायलाय मिळेल. व्यक्तीने अतिशय कष्टाचे आणि अतिशय चैनीचे जीवन न जगता मधला मार्ग जगणे म्हणजेच दुःख निरोध गामिनी पटीपदा मार्ग होय. पुन्हा पुन्हा उत्पन्न होणारा लोभ आणि विकाराने युक्त असलेली अनेक विषयांमध्ये रममान

होणारी तृष्णा आहे. या तृष्णेमुळेच मनुष्य दुःखाचा संचय करत जातो. म्हणून माणसाने तृष्णे पासून दूर राहायला पाहिजे आणि योग्य संकल्पाने जीवन व्यतीत करायला हवे.

संदर्भग्रंथ :

१. भ. बुद्धाचा मध्यम मार्ग, मा. श. मोरे, कौशल्य प्रकाशन, औरंगाबाद, २००६
२. आर्य अष्टांगिक मार्ग, भन्ते संघरक्षित उरगेन, सुगत प्रकाशन, २०१२
३. बौद्ध धम्म मे अनात्मवाद, डॉ. धर्मकीर्ती, भारतीय बौद्ध महासभा, दिल्ली १९९८
४. बौद्ध धर्म मी शून्यवाद, डॉ. धर्मकीर्ती, सम्यक प्रकाशन, २००३

☆☆☆